

III МІЖНАРОДНА ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ СХІДНОЇ УКРАЇНИ»

13—15 листопада 2012 р. у м. Луганськ проходила III Міжнародна історико-археологічна конференція «Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України». Ініціатором цього наукового форуму виступив Луганський обласний краєзнавчий музей у тісній співпраці з Інститутом археології НАН України. На місцевому рівні реалізації планів сприяла Луганська обласна рада, Луганська обласна державна адміністрація та Управління культури та туризму облдержадміністрації. У конференції взяло участь понад 60 науковців з Російської Федерації та України, які представляли різноманітні науково-дослідницькі та освітні організації. Чергова наукова подія, що вже втретє відбулась у стінах Луганського обласного краєзнавчого музею, підтвердила статус цієї інституції як одного з провідних дослідницьких осередків регіону. Впродовж трьох днів конференції було проведено два пленарні та секційні засідання по чотирьох напрямках — секціях кам'яної доби, енеоліту—бронзи, раннього залізного віку та середньовіччя, козацької доби. Переважна більшість запропонованих доповідей у вигляді статей увійшли до збірника наукових праць «Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України» (Луганськ, 2012).

Конференцію було присвячено пам'яті визначного українського археолога Станіслава Никифоровича Братченка, який народився на Луганщині та віддав значну частину свого життя польовим дослідженням на її теренах. Він був науковцем з широким колом зацікавлень, новатором археологічної методики. На початку заходу всі присутні вшанували хвилиною мовчання пам'ять Станіслава Никифоровича Братченка та Арсена Тиграновича Синюка.

© А.В. МАКАРЕВИЧ, В.В. ОТРОЩЕНКО,
І.О. ШЕСТАКОВ, 2013

Вступну частину конференції розпочали представники місцевої влади — заступник голови Луганської облдержадміністрації *А.Г. Івченко* та заступник голови Луганської обласної ради *Ю.А. Хунов* з привітанням учасників конференції. Зі вступним словом звернувся до наукового загалу й директор Луганського обласного краєзнавчого музею *А.Л. Кулішов*. Плин форуму в наукову площину перевів виступ головного наукового співробітника державної автономної установи культури «Наукововиробничий центр по історико-культурній спадщині Саратовської області», д. і. н. *О.І. Юдіна (Саратов)*. У вітальному слові завідувача відділу енеоліту—бронзи ІА НАНУ д. і. н., проф. *В.В. Отроценка (Київ)* наголошено на необхідності налагодження щільніших зв'язків музею з іншими науково-дослідницькими інституціями країни, а також звернуто увагу чиновників на недостатній рівень фінансування археологічних розкопок на місцевому рівні. Цінним поповненням колекцій музею став переданий інженером-інспектором державного підприємства Реєстр судноплавства України *І.Г. Музикінім* горщик доби енеоліту, знайдений під час підводних робіт у Сіверському Дінці біля с. Весела Гора.

Потому пленарне засідання було присвячено доповідям представників точних наук з м. Пушчине Московської обл., РФ. Завідувач лабораторії археологічного ґрунтознавства, заступник директора Інституту фізико-хімічних і біологічних проблем ґрунтознавства РАН, д. б. н., проф. *В.О. Дьомкін* оприлюднив результати колективної праці «Палеоекологічні умови степу Східної Європи в давнину та Середньовіччі (IV тис. до н. е. — XV ст. н. е.)». На основі багаторічних досліджень курганних комплексів Доно-Волзьких степів запропоновано розгорнуту концепцію розвитку природно-кліматичних

умов та їх впливу на культурно-історичні процеси в регіоні. Археологічно-грунтознавчу тематику продовжила доповідь к. б. н. *Т.С. Дьомкіної*, що презентувала колективне дослідження «Мікробні угруповання підкурганних степових палеоґрунтів як індикатори столітньої динаміки зволоженості клімату». Доповідь к. б. н. *Л.С. Пісочиної* була присвячена динаміці природно-кліматичних флуктуацій у степах Приазов'я від бронзової до середньовічної доби. Доповіді з ґрунтознавчої проблематики викликали неабиякий інтерес в учасників конференції. Своєю чергою, російські колеги висловили надію на подальшу плідну співпрацю з українськими археологами.

14—15 листопада відбувалися засідання в чотирьох секціях конференції.

На секції *кам'яної доби* (головуючий *О.І. Юдін*) виступили сім доповідачів. Тематика доповідей зачіпала найрізноманітніші аспекти досліджень епохи каменю. Матеріали середнього палеоліту були представлені в доповіді гол. прав. НАТ *А.П. Захарікова (Саратов)*, присвяченої проблемам абсолютного датування знахідок з палеолітичних шарів багатошарової пам'ятки Непряхіно у Волго-Уральському межиріччі. Декан історичного факультету ЛДПУ, к. і. н. *О.Н. Бессуднов (Липецьк)* та к. і. н. *О.О. Бессуднов (Санкт-Петербург)* підготували якісну презентацію матеріалів стоянки Самотоєвка — нової пам'ятки верхнього палеоліту Середньої Донщини. Про нові місцезнаходження кам'яної доби у Північно-Східному Приазов'ї доповів *О.В. Орленко (Ростов-на-Дону)*. Блок неолітичної проблематики розпочався з доповіді *В.М. Горбова (Донецьк)* у формі презентації найновіших неолітичних знахідок, зроблених під час розкопок 2012 р. в центрі м. Маріуполь. Доповідь к. і. н. *С.А. Теліженка (Луганськ)* стосувалася аналізу матеріалів стоянки Туба 5 — відомої пам'ятки періоду переходу від мезоліту до неоліту в середній течії Сіверського Дінця. К. і. н. *В.В. Цибрій (Ростов-на-Дону)* доповів про результати досліджень господарсько-побутових комплексів стоянки Раздорська 2 — унікальної пам'ятки раннього неоліту Нижньої Донщини. На тлі обговорення останніх двох доповідей, що ввели до наукового обігу новий цікавий матеріал, виникла жвава дискусія між останніми двома науковцями щодо уточнення періодизації стоянки Туба 5. Секційне засідання завершувала доповідь *О.І. Юдіна*, присвячена загальним питанням культурно-історичного розвитку степового Поволжя періоду переходу від доби неоліту до енеоліту.

Вельми представницькою виявилася секція *епохи енеоліту—бронзи* (головуючі *В.В. Отрощенко* та *Р.О. Литвиненко*), що й не дивно, адже *С.Н. Братченко* був одним з корифеїв «курганної археології» бронзової доби. Для когось з присутніх він був учителем, а для багатьох — взірцем дослідника. Впродовж двох днів було заслухано 29 доповідей, які стосувалися найрізноманітнішої проблематики. Значна кількість доповідей традиційно була присвячена публічній презентації результатів поточних польових досліджень археологічних пам'яток. Матеріали середньої та верхньої течії Дону були представлені в низці доповідей російських археологів. Зокрема, к. і. н. *О.Ю. Захарова (Воронеж)* та *О.О. Бессуднов (Санкт-Петербург)* представили доповідь «Матеріали доби енеоліту—бронзи зі стоянки Дивногір'я». Ст. викл. каф. іст. дисциплін ЛДПУ *М.В. Івашов (Липецьк)* презентував матеріали поховання зрубної культури за обрядом кремації з кургану біля с. Набокове, Верхній Дон. У доповіді «Родникове поселення — полікультурна пам'ятка доби бронзи з теренів Оренбуржя» *І.А. Файзуллін (Оренбург)* наголосив на важливості оприлюднених матеріалів для розуміння міжкультурних зв'язків у Приураллі. К. і. н. *А.М. Скоробогатов (Воронеж—Липецьк)* зробив доповідь «Матеріали стратифікованої енеолітичної стоянки Черкаська 3 на Середньому Доні», а в другій доповіді презентував результати аналізу енеолітичних матеріалів з поселення Карамішево 9 на Верхньому Доні. К. і. н. *Ю.М. Бровендер (Алчевськ)* підбив підсумки 10 років дослідження українсько-російською експедицією гірничо-металургійних пам'яток на Картамиському мідному рудопрояві Донбасу.

К. і. н. *С.Д. Лисенко (Київ)* продемонстрував нові матеріали з пам'яток епохи бронзи—раннього заліза біля с. Волошкове. *А.Г. Коляда (Луганськ)* повідомив про знахідку сокири колонтаївського типу з басейну р. Красна. Доповідь *О.С. Пробийголови (Луганськ)* була присвячена результатам досліджень будівель на Давидо-Нікольському поселенні фінальної бронзи. Доповідь к. і. н. *Є.І. Гака (Москва)* порушила, окрім власне документаційного аспекту, питання комплексного аналізу залишків споруд на поселенні Рикань 3. Саме на матеріалах цієї пам'ятки аспірантом ІФХіБПГ РАН *О.В. Чернишовою (Пушино)* були продемонстровані можливості методу визначення уреазної активності культурного шару з метою отримання даних щодо розподілу антропогенного впливу на ґрунти. Дещо розширила хронологічні

рамки секції доповідь *В.М. Горбова*, який, оприлюднивши нові неолітичні знахідки з розкопок 2012 р. в центрі Маріуполя, істотно уточнив локалізацію Маріупольського могильника.

Цікавим видався блок доповідей, присвячених технологічно-функціональному та трасологічному аналізу артефактів бронзової доби. Зокрема, к. і. н. *С.В. Іванова* та к. і. н. *Д.В. Кіосак (Одеса)* висловили власне бачення можливостей культурно-історичних інтерпретацій на основі дослідження різних аспектів технології розщеплення кременю за доби палеометалу. *О.М. Загородня (Алчевськ)*, висвітливши історію вивчення знарядь металовиробництва з пам'яток пізньої бронзи Донбасу, презентувала результати авторських трасологічних досліджень. *В. Панковський (Київ)* у доповіді «Поправки та доповнення до типології псаліїв доби пізньої бронзи» переконав аудиторію, що так зв. псалії типу Кент є насправді гаками. К. і. н. *А.М. Усачук (Донецьк)*, всебічно вивчивши шип від псалія з Липецького кургану 2, зробив розлогі узагальнення, які позначили типологічну специфіку артефакта. К. і. н. *С.С. та С.Д. Лисенки (Київ)* представили результати експериментальних досліджень щодо функцій бронзових браслетів і гривен зі спіральними щитками.

Декілька доповідачів звернулися до питань типологічно-класифікаційного впорядкування різних масивів старожитностей. Аспірант *А.Ю. Мельников (Ростов-на-Дону)* приділив увагу аспектам дослідження кам'яних шліфованих сокир-молотів доби енеоліту—бронзи. К. і. н. *Н.В. Панасюк (Москва)* типологічно впорядкувала масив катакомбних курушок з теренів Південно-Західного Прикаспію та Нижньої Донщини, звернувши увагу на географічний розподіл артефактів. *П.А. Бардакова (Волоград)* запропонувала класифікацію амфорок катакомбної культури. Питання типології та функціонального призначення бронзових знарядь з частковою заточкою катакомбного часу були порушені в доповіді аспірантки *О.О. Кисельової (Ростов-на-Дону)*. Проблематика таксономії дерев'яного посуду доби бронзи була окреслена в доповіді *К.В. Мінакової (Дніпропетровськ)*. Аспірантка ДНУ ім. О. Гончара *О.В. Ромашко (Дніпропетровськ)* запропонувала нову типологію скіфських казанів.

На засіданнях секції були також заслухані й доповіді історіографічного профілю. Зокрема, викл. МДУ *В.О. Забавін (Маріуполь)* узагальнив результати досліджень пам'яток зрубної культури, які провадили експедиції під загальним керівництвом С.Н. Братченка в

1970-і рр. у Північному Приазов'ї. Аспірантка ВГУ *О.О. Максимова (Воронеж)* зробила доповідь «С.І. Татаринов і дослідження Донецького гірничо-металургійного центру на сучасному етапі розвитку української археології». *А.В. Макаревич (Луганськ)* представив доповідь «Проблема архітектурознавчих реконструкцій в археологічних студіях (на прикладі дослідження довгих могил на теренах України)». Декілька доповідей торкалися загальних питань культурно-історичних процесів на теренах Лівобережної України. Зокрема, д. і. н., проф. *Р.О. Литвиненко (Донецьк)*, розвиваючи концепцію Дніпро-Донецького осередку культурогенези культурного кола Бабине, висловив гіпотезу щодо семантичного навантаження північного напрямку в поховально-поминальній обрядовості дніпро-донської бабинської культури. Д. і. н., проф. *С.М. Санжаров (Луганськ)* висловив власне бачення керамічної колекції з епонімного поселення Бабине III і, наголосивши на відсутності ознак гомогенності цієї пам'ятки, закликав до ревізії усталених уявлень щодо відповідного культурно-хронологічного горизонту. Доповіді професорів викликали жваве обговорення з акцентом на потенціал конкретних культурних явищ доби палеометалу та побажанням комплексного аналізу дискусійних речових комплексів. Указано й на перспективи вивчення культурних процесів за переходу від середньої до пізньої бронзи. Логічним завершенням тематики культурогенези стала доповідь *В.В. Отроценка*, присвячена походженню поховальних конструкцій бережнівсько-маївської зрубної культури.

На секції археології **раннього залізного віку та середньовіччя** (головуючий *В.І. Аксьонов*) заслухано чотири доповіді.

Г.В. Юрченко (Чугуїв), проаналізувавши історіографію та археологічні джерела, висвітлив специфіку етнічних процесів салтово-маяцького часу в регіоні верхньої течії Сіверського Дінця. Салтівську проблематику продовжив виступ к. і. н. *В.І. Аксьонова (Харків)*, присвячений характеристиці початкового етапу формування лісостепового варіанта салтово-маяцької культури за матеріалами поховальних пам'яток Харківщини. *А.О. Мельникова (Харків)* вказала на проблемні вузли та шляхи можливого вдосконалення типології поховань пізніх кочовиків за матеріалами середньої течії Сіверського Дінця. Великий інтерес викликав виступ аспіранта ОДПУ *П.В. Харламова (Оренбург)*, який висвітлив результати аналізу сагайдачних наборів, знайде-

них під час розкопок у Приуральському степу. Доповідь викликала жваву дискусію.

На секції **козацької доби** (головуюча *О.В. Стадник*) заслухано п'ять доповідей. Природним для цієї проблематики був щільний зв'язок запропонованих досліджень з історичними студіями. Зокрема, доповідь *Т.В. Вихрової (Луганськ)* присвячена висвітленню на базі аналізу архівних та історичних джерел основних моделей соціальних контактів між запорозьким, слобідським і донським козацтвом наприкінці XVII — початку XVIII ст. в контактній зоні середньої течії Сіверського Дінця. У соціально-конфліктологічній площині подано й доповідь *І.А. Корнацького (Донецьк)* «Запорозько-донські конфлікти середини XVIII ст. в матеріалах Бахмутської слідчої комісії». Доповідь *Р.П. Божко (Маріуполь)* присвячено результатам комплексного дослідження історії одного з основних центрів Війська Запорозького — Кальміуської фортеці з урахуванням нових розкопок у центрі Маріуполя. Матеріальна культура кінця XVII — початку XVIII ст. постала в доповіді *Н.Н. Каплун*

(Луганськ), яка стосувалася характеристики гончарної справи на поселенні донського козацтва Теплинський городок — однієї з найкраще досліджених пам'яток цієї доби в регіоні. Тему продовжила доповідь *О.В. Стадник (Луганськ)*, яка ознайомила з комплексом гончарних горнів XVIII ст. та відповідною керамічною колекцією, що походить з с. Пархоменко Луганської обл. Доповіді викликали зацікавленість та ініціювали конструктивні дискусії.

На заключному пленарному засіданні були підбиті підсумки конференції. Виступили голови секцій, відзначивши високий рівень доповідей, розмаїття тематики, актуальність піднятих питань і наголосивши на перспективах продовження процесу імплементації методів точних наук в археологічні студії. Були висловлені щирі побажання щодо періодичності конференції «Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України» раз на п'ять років. Прощальні слова від оргкомітету виголосила заступник директора ЛОКМ *І.М. Ключнева*. Програму конференції завершила екскурсія по місту та відвідання Музею В. Даля.

*А.В. МАКАРЕВИЧ,
В.В. ОТРОЩЕНКО,
І.О. ШЕСТАКОВ*

ДО 60-РІЧЧЯ ЯКОВА ПЕТРОВИЧА ГЕРШКОВИЧА

От і «підросла» молодь, яка заповонила Інститут археології в 70-і рр. Серед них був і Яків — нині знаний фахівець з археології середньої, пізньої та фінальної бронзи, раннього залізного віку півдня Східної Європи Яків Петрович Гершкович.

Народився наш колега 21 серпня 1953 р. у Києві. Знаменно, що його шлях в археологію розпочався зі шкільної лави в гуртку археології Київського Палацу піонерів у 60-і рр. Потім була участь у роботі експедицій на Кам'яній Могилі та в Донецькій обл., керованих В.М. Даниленком. Вищу освіту та цінний досвід польової роботи на складних пам'ятках археоло-

гії Центральної Азії юнак одержав у Ташкентському державному університеті, історичний факультет якого закінчив з відзнакою 1977 р. Відтоді дослідник працює в Інституті археології з невеликою перервою, коли перейшов до науково-виробничого кооперативу «Археолог» під керівництвом В.І. Бідзілі (1989—1993 рр.). Робота в кооперативі стала продовженням багаторічних розкопок у великих новобудовних експедиціях Інституту археології. Методику розкопок давніх могил Я.П. Гершкович засвоїв в експедиціях С.Н. Братченка (1977—1978 рр.), якого вважає своїм учителем, а згодом розвинув у Краснознам'янській експедиції Г.Л. Євдо-